



Leonieke Boendermaker, Marjolijn Distelbrink,
Roel van Goor, Trees Pels (red.)

WERKEN IN WIJKTEAMS jeugd

uitgeverij
coutho

Werken in wijkteams jeugd

Werken in wijkteams jeugd

redactie:

Leonieke Boendermaker

Marjolijn Distelbrink

Roel van Goor

Trees Pels

Met medewerking van:

Wilma Aarts, Mirjam Bekker, Renske van der Gaag, Lineke van Hal

Mieke van Heerebeek, Rozemarie Herszkowicz-Spijkerman

Anna Jansma, Femke Kaulingfreks, Elena Ponzoni, Asia Sarti

Jos Smeijer, Lucia Thielman, Marte Wiersma

uitgeverij | C
coutinho

bussum 2021

www.coutinho.nl/werkeninwijkteamsjeugd

Je kunt aan de slag met het online studiemateriaal bij dit boek. Dit materiaal bestaat uit vragen, tools en tips om verder te lezen.

© 2021 Uitgeverij Coutinho bv

Alle rechten voorbehouden.

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van reprografische verveelvoudigingen uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16h Auteurswet 1912 dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan Stichting Reprorecht (www.reprorecht.nl). Voor de readerregeling kan men zich wenden tot Stichting UvO (Uitgeversorganisatie voor Onderwijslicenties, www.stichting-uvo.nl). Voor het gebruik van auteursrechtelijk beschermd materiaal in knipselkranten dient men contact op te nemen met Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten Organisatie, www.stichting-pro.nl).

Uitgeverij Coutinho

Postbus 333

1400 AH Bussum

info@coutinho.nl

www.coutinho.nl

Omslag: Buro Gom, Arnhem

Foto/beeld omslag: © ANP Foto / David Rozing

Noot van de uitgever

Wij hebben alle moeite gedaan om rechthebbenden van copyright te achterhalen. Personen of instanties die aanspraak maken op bepaalde rechten, wordt vriendelijk verzocht contact op te nemen met de uitgever.

ISBN: 978 90 469 0812 9

NUR: 766

Inhoud

Introductie	9
-------------	---

DEEL 1	
Wijkteams jeugd	11

1 De opdracht van wijkteams jeugd	13
--	----

1.1 Inleiding	13
1.2 Wet- en regelgeving	14
1.3 Het Nederlandse jeugdstelsel en de wijkteams	16
1.4 Soorten wijkteams	17
1.5 Taken van wijkteams	18
1.6 Generalisten en specialisten	21
1.7 Samenvatting	22

2 Samenwerken in wijkteams jeugd	23
---	----

2.1 Inleiding	23
2.2 Teamsamenstelling	24
2.3 Rollen en taken in wijkteams jeugd	25
2.4 Samenwerken in wijkteams	29
2.5 Samenvatting	31

3 De jeugdprofessional in wijkteams jeugd	33
--	----

3.1 Inleiding	33
3.2 Professionele autonomie binnen kaders	34
3.3 Het profiel van de jeugdprofessional in een wijkteam	39
3.4 De praktijk: eigen kracht van ouder/jeugdige staat voorop	41
3.5 Samenvatting	46

DEEL 2	
Kernthema's	47
4 Aansluiten bij diversiteit onder ouders	49
4.1 Inleiding	49
4.2 Wat is aansluiten bij diversiteit en waarom is het belangrijk?	50
4.3 Hoe sluit je aan bij diversiteit?	53
4.3.1 Kennis	53
4.3.2 Houding	55
4.3.3 Vaardigheden en handelen	56
4.4 Instrumenten	61
4.5 Samenvatting	63
5 Aansluiten bij jongeren	65
5.1 Inleiding	65
5.2 Jongeren en wijkteams: een niet-vanzelfsprekende relatie	66
5.3 Het organiseren van hulp die aansluit bij jongeren	68
5.4 Een goede bejegening als eerste voorwaarde voor goede hulp	70
5.4.1 Bejegening van jongeren door professionals	70
5.4.2 Voorwaarden voor een goede bejegening	73
5.5 Methodische aanwijzingen voor het werken met jongeren	74
5.5.1 Methodisch werken aan bejegening	74
5.5.2 Versterken van de eigen regie van jongeren	75
5.6 Thema's, inzichten en werkwijzen	77
5.7 Aanbeveling	80
5.8 Samenvatting	80
6 Uitgaan van de eigen kracht van ouders en jeugdigen	81
6.1 Inleiding	81
6.2 Wat is eigen kracht?	82
6.3 Eigen kracht in de praktijk van de jeugdprofessional	87
6.4 Drie extra tips bij het in beeld brengen en uitgaan van eigen kracht	89
6.5 Wat kan ik inzetten?	90
6.5.1 Werkwijzen	90
6.5.2 Interventies en instrumenten	91
6.6 Samenvatting	93

7	Werken aan veiligheid: onveiligheid herkennen en handelen	95
7.1	Inleiding	96
7.2	Wat is onveiligheid en waarom is voorkomen belangrijk?	96
7.3	Uitgangspunten voor werken aan veiligheid	98
7.4	Herkennen en beoordelen van signalen	99
7.5	Inzichtelijk maken van de situatie	104
7.6	Bespreken van onveiligheid	105
7.7	Handelen en verantwoorden	108
7.8	Samenvatting	110
8	Transparant werken en regie bij het gezin	111
8.1	Inleiding	111
8.2	Vragen van ouders of jeugdigen zelf	113
8.3	Vragen van derden	117
8.4	Samenvatting	121
9	Werken in de wijk: aansluiten bij de leefwereld van ouders en jongeren	123
9.1	Inleiding	124
9.2	Wat is werken in de wijk en waarom is het belangrijk?	124
9.3	Uitgangspunten voor werken in de wijk	125
9.4	Ruimte maken voor de stem van de ander	132
9.5	Methodieken en interventies	134
9.6	Samenvatting	139
	DEEL 3	
	Werken en leren	141
10	Professionele keuzes maken aan de hand van het IAG-reflectiemodel	143
10.1	Inleiding	143
10.2	Reflectie	144
10.3	Het IAG-reflectiemodel	146
10.4	Samenvatting	158

11	Reflectie op het toepassen van methoden	159
11.1	Inleiding	159
11.2	Waardoor werkt het?	161
11.3	Kwaliteit en effectiviteit	163
11.4	Leren op de werkvloer	165
11.5	Samenvatting	168
12	Leren als team en organisatie	169
12.1	Inleiding	170
12.2	Wijkteams als lerend systeem	170
12.3	Organisatie van leren	174
12.3.1	Leercyclus	174
12.3.2	De rol van de organisatie	174
12.3.3	De rol van de teamleider	178
12.4	Organisatieoverstijgend leren rondom casuïstiek	181
12.5	Samenvatting	182
	Literatuur	183
	Register	198
	Over de auteurs	205

Introductie

Veel studenten Social Work en hbo Pedagogiek zullen in hun toekomstige baan werken in een wijkteam, of ermee samenwerken. Dit boek richt zich op het werk in wijkteams jeugd of in andere wijkteams waar jeugdigen en hun ouders worden ondersteund. Het boek geeft inzicht in allerlei aspecten van het werken in een wijkteam: het werken en met elkaar leren in een interdisciplinair team, binnen de kaders die vanuit de wet en de opdracht in het lokale beleid zijn aangegeven, en gericht op diverse kernthema's. Studenten krijgen kennis aangereikt over waar de wijkteams op zijn gericht, maar ook kennis uit onderzoek over vormen van samenwerking. Het boek gaat ook in op de houding en vaardigheden die nodig zijn om bijvoorbeeld aan te sluiten bij alle ouders en jongeren of om de eigen kracht te stimuleren.

Het boek bevat veel voorbeelden over werken in een wijkteam en geeft een op de praktijk gebaseerd doorkijkje naar het toekomstige werkveld van hbo-studenten. In de hoofdstukken bespreken we ook dilemma's uit de praktijk. Zo vormt het een mooie aanvulling op andere studiematerialen. Dit boek is geschreven voor studenten Social Work en Pedagogiek aan hogescholen, maar is ook relevant voor de studenten aan vergelijkbare associate degree-opleidingen en opleidingen voor andere partners in de wijk. Daarnaast is het geschikt voor professionals uit de praktijk die verder willen leren.

De belangrijkste basis voor het boek vormen onderzoeken die tussen 2015 en 2020 zijn uitgevoerd in en met de Amsterdamse wijkteams jeugd: de teams van Ouder- en Kindteams Amsterdam. De auteurs van de hoofdstukken werkten de afgelopen jaren samen met Ouder- en Kindteams Amsterdam aan zowel het expliciteren en onderbouwen van hun aanpak als aan het vormgeven van het onderlinge leren. Dit gebeurde binnen het kennisverband KeTJA (Kenniswerkplaats Transformatie Jeugd Amsterdam). KeTJA kende ook een kennisportaal waarin diverse partijen in Amsterdam vragen konden stellen over het ondersteunen van gezinnen. Vragen die met bestaande kennis of klein onderzoek werden beantwoord. KeTJA was een van de twaalf academische werkplaatsen transformatie jeugd gefinancierd door de landelijke organisatie voor zorgonderzoek, ZonMw. Medefinancier van KeTJA was de afdeling jeugd van de gemeente Amsterdam. De resultaten van de onderzoeken zijn in de vorm van rapporten, handreikingen en antwoorden op portaalvragen ook terug te vinden op www.ketja.nl.

In de onderzoeken werd ook kennis uit eerder onderzoek en andere regio's gebruikt. En wat er wordt besproken in de hoofdstukken is ook toe te passen in andere regio's en wijkteams; ook als deze anders zijn ingericht. De inzichten van professionals én ouders of jeugdigen uit de Amsterdamse praktijk kunnen als voorbeeld en inspiratie gelden voor studenten in heel Nederland.

Leeswijzer

Het boek bestaat uit drie delen. In deel 1 komt aan de orde welke opdracht wijkteams hebben, hoe wijkteams zijn ingericht in verschillende gemeenten en wat werken in een wijkteam voor professionals betekent. In deel 2 besteden we aandacht aan een aantal kernthema's waarmee alle professionals in een wijkteam te maken krijgen: werken met diversiteit, aansluiten bij jongeren, het stimuleren van eigen kracht, veiligheid, de positionering ten opzichte van gezinnen en partnerorganisaties, en het versterken van ouders en jongeren vanuit hun eigen leefwereld, in de wijk. In deel 3 komt aan de orde hoe reflectie professionals kan helpen om hun keuzes te onderbouwen, stil te staan bij de kwaliteit van hun handelen en hoe reflectie op de uitkomsten en andere gegevens over de geboden hulp kan helpen om effectief te werken.

Online studiemateriaal

Op www.coutinho.nl/werkeninwijkteamsjeugd vind je het online studiemateriaal bij dit boek. Dit materiaal bestaat uit:

- vragen
- tools
- tips om verder te lezen

Dankwoord

De auteurs zijn onderzoekers en zijn werkzaam bij onder andere de Hogeschool van Amsterdam, Hogeschool Inholland, het Verwey-Jonker Instituut en de Vrije Universiteit. De auteurs willen graag de medewerkers van Ouder- en Kindteams Amsterdam en de ouders en jeugdigen van onder andere het Jeugdplatform Amsterdam bedanken voor het delen van de vraagstukken waar ze tegen aanlopen in de praktijk, hun voorbeelden en hoofdbreken. En voor het willen optrekken met onderzoekers om het werk meer onderbouwing te kunnen geven. We bedanken ook de betrokken docenten voor hun waardevolle feedback bij het meelesen van de hoofdstukken. Tot slot bedanken we ZonMw, de gemeente Amsterdam en Uitgeverij Coutinho voor de mogelijkheid om dit studieboek te kunnen realiseren.

Amsterdam, zomer 2021

DEEL I
Wijkteams jeugd

1

De opdracht van wijkteams jeugd

Asia Sarti en Leonieke Boendermaker

Micky is een alleenstaande moeder. Zij woont met haar drie kinderen in het stadsdeel Bos en Lommer in Amsterdam. Haar kinderen zijn alle drie onder de twaalf. Ze weet sinds een tijdje dat de oudste ADHD heeft, bij de jongste heeft de schoolarts gezegd dat die te zwaar is en dat ze hierop moet letten. De oudste luistert vaak niet en er zijn geregeld ruzies in huis. Met het middelste kind gaat het niet zo goed op school. Steeds vaker vraagt Micky zich af of ze een andere school moet zoeken. Micky en haar kinderen leven van een uitkering, ze heeft vaak aan het einde van de maand niet voldoende geld meer om boodschappen te doen. Gelukkig kan ze naar de voedselbank en ook heeft ze de weg gevonden naar de Stichting Leergeld. Met deze hulp kunnen de kinderen op sport, dit is vooral voor de jongste erg belangrijk. De vader heeft verslavingsproblematiek en daar is niet veel contact mee. Wel vragen de kinderen vaak naar hem en moeder moet dan uitleggen wat er aan de hand is. Micky denkt steeds vaker na over hoe dat contact er wel uit kan zien.

Het valt haar steeds zwaarder, alleen met de drie kinderen. De financiële problemen en de problemen van de kinderen zorgen voor veel stress bij Micky waardoor, dat ziet ze zelf ook, ze als ouder niet altijd de juiste keuzes maakt. Micky heeft een paar weken geleden contact opgenomen met het Ouder- en Kindteam in Bos en Lommer. Ze kende het niet, maar hoorde van een andere moeder dat ze je kunnen helpen als je problemen of vragen hebt over het gezin. Na een korte intake en een gesprek kijkt ze nu samen met de ouder- en kindadviseur naar welke hulp het gezin nodig heeft.

1.1 Inleiding

De casus is een voorbeeld van een gezin in Amsterdam dat met hun vragen terecht kan bij een wijkteam jeugd. Het laat zien dat de problematiek in gezinnen waarmee wijkteams te maken hebben vaak complex is. Om deze gezinnen van dienst te kunnen zijn is de taak van de wijkteams breed: van het voorkomen

en vroegsignaleren van problemen in de ontwikkeling van jeugdigen, tot het bieden van (lichte) hulp en toeleiden naar specialistische hulp. In dit hoofdstuk staan de opdracht van wijkteams jeugd en de daarbij behorende taken centraal. We beginnen met een uiteenzetting van de opdracht die de teams vanuit de Jeugdwet hebben en zoomen in op hoe zij bijdragen aan de transformatiedoelen (paragraaf 1.2). Daarna gaan we in op de positionering van de wijkteams in het jeugdstelsel (paragraaf 1.3), gevolgd door een bespreking van de soorten wijkteams (paragraaf 1.4), hun taken (paragraaf 1.5) en het type professional in de wijkteams (paragraaf 1.6). Het hoofdstuk sluit af met een korte samenvatting.

1.2 Wet- en regelgeving

Voordat we ingaan op de concrete praktijk van de wijkteams schetsen we de wet- en regelgeving, waarin veel ontwikkelingen in de hedendaagse wijkteams hun oorsprong vinden. Gemeenten zijn verantwoordelijk voor de zorg en ondersteuning aan hun inwoners, onder wie ook jeugdigen en de gezinnen waarin zij opgroeien. Dit wordt bepaald in verschillende wetten: de Wet maatschappelijke ondersteuning (Wmo), de Wet publieke gezondheid (Wpg), de Participatiewet en de Wet gemeentelijke schuldhulpverlening (Wgs). Jeugdhulp, jeugdbescherming en jeugdreclassering (gezamenlijk genoemd: jeugdzorg) worden geregeld in de Jeugdwet.

De Jeugdwet en de transformatiedoelen

In 2015 werd de Jeugdwet van kracht. De Jeugdwet vervangt de eerdere Wet op de jeugdzorg en maakt gemeenten verantwoordelijk voor alle jeugdzorg. Dat is inclusief specialistische hulp zoals jeugd-ggz, zorg aan jeugdigen met een verstandelijke beperking, verblijf in een (al dan niet gesloten) instelling voor 24-uurszorg, en hulp in het kader van jeugdbeschermingsmaatregelen en jeugdreclassering (Friele et al., 2018; Ministerie VWS et al., 2013; Ministerie V&J et al., 2014).

De Jeugdwet verplicht gemeenten te zorgen voor een goed aanbod aan hulp aan ouders en kinderen. Dit betekent dat er in elke gemeente voldoende, kwalitatief hoogstaande ondersteuning en hulp aanwezig moet zijn, die is afgestemd op de behoeften van jeugd en gezin; daarnaast moet de toegang tot die hulp goed geregeld zijn. Gemeenten hebben volgens de Jeugdwet de volgende taken (Ministerie VWS et al., 2013):

- preventie en vroegsignalering;
- het inschakelen, herstellen en versterken van het probleemoplossend vermogen van kinderen en jongeren, hun ouders en sociale omgeving;
- het bevorderen van de opvoedcapaciteiten van de ouders en de sociale omgeving;
- het tijdig bieden van de juiste hulp op maat;
- effectieve en efficiënte samenwerking rond gezinnen.

Met de Jeugdwet wil de wetgever een aantal knelpunten in de zorg voor jeugd oplossen. In 2009 en 2010 lieten respectievelijk de evaluatie van de Wet op de jeugdzorg en de parlementaire werkgroep Toekomstverkenning Jeugdzorg zien dat de zorg aan jeugd op een aantal gebieden vastliep. Het jeugdzorgstelsel was te versnipperd, de samenwerking rond gezinnen schoot tekort, de druk op de gespecialiseerde zorg was te groot, afwijkend gedrag werd te snel gemedicaliseerd. De uitgaven bleven stijgen en er was sprake van over- én onderbehandeling (Ministerie VWS et al., 2014). Met het invoeren van de Jeugdwet wilde de Rijksoverheid via een stelselwijziging (de transitie) een verandering realiseren: de zorg aan jeugd moest anders (transformatie). Het tot stand komen van de nieuwe wet was daarom een uitgebreid proces waarbij zowel de medewerkers van overheden en zorg- en welzijnsorganisaties, als de mensen die zorg nodig hadden en/of mantelzorg gaven betrokken waren. De doelen van de verandering zijn (Ministerie VWS et al., 2014; Movisie, 2015; Bucx et al., 2018; Friele et al., 2018):

- preventie en uitgaan van eigen verantwoordelijkheid en eigen mogelijkheden van jongeren en hun ouders, met inzet van hun sociale netwerk;
- demedicaliseren, ontzorgen en normaliseren door onder meer het opvoedkundig klimaat te versterken in gezinnen, wijken, scholen en in voorzieningen als kinderopvang en peuterspeelzalen;
- eerder de juiste hulp op maat bieden om dure gespecialiseerde hulp te verminderen, door jeugdigen en gezinnen zo snel mogelijk, zo dichtbij mogelijk en zo effectief mogelijk hulp te bieden met aandacht voor de (kosten)effectiviteit van de geboden hulp;
- integrale hulp aan gezinnen volgens het uitgangspunt 'één gezin, één plan, één regisseur'. Door ontschotting van budgetten ontstaan meer mogelijkheden voor betere samenwerking en innovaties in hulp aan jongeren;
- meer ruimte voor professionals om de juiste hulp te bieden door vermindering van regeldruk.

1.3 Het Nederlandse jeugdstelsel en de wijkteams

Het Nederlandse jeugdstelsel bestaat uit drie soorten voorzieningen:

- basisvoorzieningen voor jeugdigen en gezinnen;
- vrij toegankelijke hulp;
- specialistische hulp.

Onder de basisvoorzieningen – voor *alle* kinderen en jongeren – vallen de kinderopvang, de voor- en vroegschoolse educatie, het onderwijs, het welzijns-werk in buurthuizen, wijkcentra of huizen van de wijk (denk aan een speluit-leen of peuterspeelzaal) en bijvoorbeeld sport-, kunst- en cultuurvoorzieningen voor jeugdigen.

Vrij toegankelijke hulp is hulp en ondersteuning die toegankelijk is zonder de toestemming (beschikking) van de gemeente. Hieronder valt bijvoorbeeld de jeugdgezondheidszorg (de consultatiebureaus voor jonge kinderen tot 4 jaar, de schoolarts en jeugdverpleegkundige die in het basisonderwijs en voortgezet onderwijs alle kinderen en jongeren zien) en de wijkteams of – in sommige ge-meenten – de Centra voor Jeugd en Gezin (CJG's). Micky uit de casus stapt met haar vragen en zorgen naar het team van Ouder- en Kindteams Amsterdam dat in haar wijk gevestigd is. Dit team kan (net als de huisarts, de jeugdgezondheidszorg of medisch specialisten in het ziekenhuis) als dat nodig is doorver-wijzen naar de specialistische hulp. Voor het krijgen van specialistische hulp is een beschikking van de gemeente nodig; deze hulp is in tegenstelling tot de beide andere vormen niet vrij toegankelijk (Nji, 2019).

Nagenoeg alle gemeenten hebben een vorm van wijkteams (ook wel buurt-teams, lokale teams of sociale teams) ingericht om de vrij toegankelijke hulp te realiseren. De teams vormen in gemeenten de spil van de jeugdzorg. Om het opvoedkundig klimaat in de wijken te verbeteren werken de wijkteams aan het versterken van de formele en informele netwerken in de wijk. Daarom werken zij nauw samen met de basisvoorzieningen. Daarnaast bieden de teams vrij toe-gankelijke hulp. Veel mensen denken dan aan 'lichte ondersteuning', maar het is maar de vraag of dat zo is. Bij Micky is te zien dat er sprake is van verschillende problemen die tegelijkertijd spelen. De praktijk van de wijkteams leert dat er allerhande problematiek voorbijkomt en dat casuïstiek soms uiterst complex is.

Ten slotte zijn de wijkteams een belangrijke schakel in de hulpketen, als belangrijk indicatie- en doorverwijsorgaan naar de specialistische jeugd- en opvoedhulp. In veel gemeenten werken wijkteams nauw samen met de specia-listische hulp om de zorg te bieden die nodig is.

1.4 Soorten wijkteams

Er zijn 355 gemeenten in ons land (CBS, 2019). Allemaal hebben zij bij de invoering van de Jeugdwet keuzes gemaakt om de jeugdhulp zodanig te organiseren dat deze past bij de situatie in de gemeente. Wat overal hetzelfde is, is dat de gemeente de plicht heeft om jeugdhulp te bieden: de gemeenten zijn er verantwoordelijk voor dat ouders, kinderen en jongeren toegang hebben tot jeugdhulp, dat er passende hulp geboden wordt en dat het aanbod van jeugdhulp, maar ook jeugdbescherming en jeugdreclassering toereikend is (artikel 2.3 van de Jeugdwet).

De meeste gemeenten (80 procent) werken met een of meer (wijk)teams om makkelijk toegankelijke hulp voor jeugdigen en gezinnen te organiseren (Van Arum & Van den Enden, 2018). In de organisatievorm van de wijkteams maken gemeenten hun eigen keuzes. De keuze voor een organisatievorm baseert de gemeente op de breedte en de intensiteit van de vragen waarop de teams in de gemeente zich richten. Teams kunnen de problematiek in de wijk of buurt heel breed benaderen en alle hulpvragen van alle inwoners verwelkomen, maar er bijvoorbeeld ook voor kiezen alleen complexe hulpvragen te behandelen of alleen vragen van specifieke doelgroepen. Grofweg zijn er drie manieren waarop gemeenten dat doen.

Er zijn gemeenten waar burgers (van jong tot oud) terecht kunnen bij een breed samengesteld wijkteam dat hulp biedt voor *alle* vragen. In de gemeente Gouda bijvoorbeeld is de stad opgedeeld in drie delen. In elk deel is er een team van Sociaal Team Gouda. Zij zijn er voor *alle* inwoners in dat deel van de stad. Bij het sociaal team kan men terecht met alle vragen, of dat nu gaat om werk, inkomen, wonen, zorg, (psychische) gezondheid, mantelzorg, dagbesteding, opvoeden of vragen over de ontwikkeling van kinderen en jongeren (Sociaal Team Gouda, 2020). In sommige gemeenten is er een breed samengesteld team dat de ingang is voor alle hulp, maar waarin snel voorgesorteerd wordt op hulp door een doelgroepspecifiek of meer specialistisch team (Van Arum & Van den Enden, 2018).

In andere gemeenten – vooral de grotere gemeenten – bestaan er meerdere typen teams in de wijk naast elkaar, elk gericht op een specifieke doelgroep. In Amsterdam richt Ouder- en Kindteams Amsterdam zich bijvoorbeeld met 22 wijkteams, een stedelijk mbo-jeugdteam en een team voor het voortgezet onderwijs op jeugdigen en ouders. Ook de jeugdgezondheidszorg (jgz) wordt geboden vanuit deze teams. Naast de ouder- en kindteams kent elke wijk een (breed samengesteld) buurtteam, waarin professionals werken die zich richten op volwassenen. De ouder- en kindteams vormen samen met de buurtteams de *wijkteams* in Amsterdam (Ouder- en Kindteams Amsterdam, 2020b; Van Dijk et al., 2016).

Tot slot zijn er gemeenten waar de CJG's – die voor de invoering van de Jeugdwet al bestonden – de ingang zijn voor alle hulp voor jeugdigen en gezinnen. In Rotterdam bijvoorbeeld wordt jeugdgezondheidszorg en opvoedingsvoorlichting geboden in 21 CJG's verdeeld over de stad. Als er iets anders nodig is, dan verwijst het CJG door naar het wijkteam, dat zelf jeugd- en opvoedhulp biedt of specialistische jeugdhulp inschakelt. In Rotterdam wordt gewerkt met breed samengestelde wijkteams met een 'unit' voor volwassenen en een 'unit' voor jeugdigen en gezinnen (Gemeente Rotterdam, 2015). Ook in Den Haag is in elk stadsdeel een CJG actief. Gezinnen en jongeren kunnen hier terecht met vragen over opvoeden en opgroeien. In tegenstelling tot Rotterdam kent Den Haag geen wijkteams. Bij behoefte aan hulp die het CJG niet kan bieden, wordt doorverwezen naar specialistische jeugdhulp (CJG Den Haag, z.d.).

1.5 Taken van wijkteams

De wijkteams gelden in het land als zorgverlenende instanties aan de 'voorkant' van het jeugdstelsel en worden hierdoor vaak geassocieerd met 'lichte' problematiek en hulp. In de praktijk zien we echter dat juist aan de voorkant de brede gezinsproblematiek voorbijkomt, zonder dat nog goed is uiteengerafeld wat er aan de hand is en welke hulp nodig is. Zoals ook te zien is in de casus van Micky die we aan het begin van dit hoofdstuk hebben geschetst, waarin sprake is van (opvoed)stress, problemen in de partnerrelatie en met financiën, en problemen in de ontwikkeling van de twee kinderen. Het ouder- en kindteam waar Micky contact mee heeft, zal de problematiek in samenhang bekijken én de deelproblemen uiteenrafelen en gepaste hulp aanbieden en/of zoeken. En het zal een rol spelen in het signaleren van (kleine) beginnende problemen en voorkomen dat deze groter worden.

Om gezinnen als die van Micky van dienst te kunnen zijn is de taak van de wijkteams dan ook breed: van preventie en vroegsignaleren, tot het bieden van (lichte) hulp en toeleiden naar specialistische hulp. Dit betekent dat een generalistische aanpak met een breed palet aan taken voor de hand ligt. Welke taken precies en hoe het samenspel tussen verschillende professionals in één wijkteam eruitziet, verschilt echter. Dat geldt ook voor de wijze waarop wijkteams zich verhouden tot andere hulporganisaties. In deze paragraaf bespreken we de afwegingen die hierbij gemaakt worden en lichten we een aantal voorbeelden uit.

Preventie en signaleren

Voor hun preventieve en signalerende functies is het van belang dat wijkteams makkelijk toegankelijk zijn, voor gezinnen en jeugdigen zelf maar ook voor

ondersteuning van anderen in hun netwerk. Te denken valt aan familie of het bredere netwerk rond gezinnen, vrijwilligers en andere professionals. Ook een leerkracht op school, een huisarts of een pedagogisch medewerker van de kinderopvang kan advies nodig hebben. Mensen komen op verschillende manieren met een wijkteam jeugd in aanraking: in de wijk tijdens bijeenkomsten, op het schoolplein of in de school. Ze zoeken het team zelf op vanwege een vraag/probleem of ze krijgen van andere professionals (de leerkracht, de huisarts) het (dringende) advies om contact op te nemen met het wijkteam.

De teams kunnen werken op locaties van de basisvoorzieningen in de wijk, zoals scholen, kindercentra en locaties voor voor- en vroegschoolse educatie. Maar zij leggen ook zelf veel contacten in de wijk, met bijvoorbeeld vrijwilligersorganisaties die met ouders in contact staan. Ouder- en Kindteams Amsterdam werkt bijvoorbeeld samen met zowel scholen voor regulier als speciaal onderwijs, in zowel het primair als het voortgezet en middelbaar beroepsonderwijs. Ouders en leerlingen kunnen rechtstreeks terecht bij een jeugdprofessional op school. Ouder- en Kindteams Amsterdam is ook aangesloten bij de interne zorgstructuur op school, waardoor signalen over kinderen of gezinnen vanuit de intern begeleider of zorgcoördinator kunnen komen (Ouder- en Kindteams Amsterdam, 2020c).

Een wijkteam kan samen met de bestaande voorzieningen, onderwijsinstellingen en verenigingen in de buurt afspraken maken over samenwerken aan een goed pedagogisch klimaat. Zo dragen de teams eraan bij dat elk kind meedoet en dat uitval van kinderen zo veel mogelijk wordt voorkomen. Dat kan door opvoeders, kinderen, jongeren en anderen die betrokken zijn bij de opvoeding te ondersteunen bij het creëren van een positief en veilig opvoed- en opgroei-klimaat en daarin samen op te trekken. Zo helpen in veel wijken wijkteams, samen met organisaties van migrantengemeenschappen of het jongerenwerk, mee aan een pedagogisch buurtklimaat (Pels & De Gruijter, 2014; Sonneveld et al., 2019).

Bevorderen van opvoedcapaciteiten

Verder organiseren wijkteams in het kader van preventie en het versterken van het pedagogisch klimaat in de buurt geregeld activiteiten waarin ouders en kinderen (opvoed)vaardigheden krijgen aangereikt, zoals oudercursussen of (eenmalige) themabijeenkomsten voor ouders. Het doel van deze bijeenkomsten is voorlichting geven aan ouders over uiteenlopende thema's die te maken hebben met ontwikkeling, opvoeding of onderwijs. Deze bijeenkomsten zijn er vaak op gericht het contact tussen ouders en het wijkteam te bevorderen – maar ook contacten tussen ouders onderling doordat ze opvoedingservaringen kunnen delen en bespreken. In de wijk worden vaak inloopbijeenkomsten of ontmoetingsactiviteiten georganiseerd: laagdrempelige momenten voor ouders om elkaar in de wijk te ontmoeten tijdens bijvoorbeeld koffieochtenden of

spelinlopen (Ponzoni, 2012). Vaak zijn deze activiteiten gericht op ouders met jonge kinderen (Ince & Udo, 2018). Zie hoofdstuk 9 voor meer informatie over activiteiten met groepen in de wijk.

Tijdig juiste hulp op maat bieden

Het wijkteam biedt zelf ook hulp aan jeugdigen en gezinnen, waarbij het uitgaat van de (hulp)vraag van de ouders of jeugdigen. Sinds de transformatie van de jeugdzorg is het streven om te werken vanuit het principe ‘één gezin, één plan’. Dit betekent dat opvoedvragen worden bekeken als onderdeel van de bredere situatie van het gezin (Ponzoni & Distelbrink, 2016). Welke hulp het wijkteam zelf biedt, is afhankelijk van de manier waarop de gemeente het wijkteam heeft ingericht en kan dus voor elk wijkteam anders zijn.

Het aanbod aan opvoedondersteuning vanuit wijkteams bestaat voor een belangrijk deel uit advies bij vragen. Maar ook is er bijvoorbeeld een aanbod van individuele en groepsgewijze trainingen voor ouders en kinderen.

De meeste wijkteams kunnen lichte, ambulante hulp zelf uitvoeren. Sommige wijkteams bieden ook langdurige en intensieve begeleiding aan multiprobleemgezinnen. Andere wijkteams hebben een psycholoog in hun team waardoor zij ook basis jeugd-ggz kunnen bieden. Wanneer er gespecialiseerde hulp nodig is die niet aanwezig is in het wijkteam, dan schakelen zij deze tijdig in (De Lange & Verheyden, 2014).

Wijkteams hebben verder de taak om onveilige opvoedsituaties te signaleren en te handelen om veiligheid te creëren. Dat betekent in ieder geval dat zij met ouders in gesprek gaan over eventuele zorgen en wat er nodig is voor een veilige ontwikkeling van kinderen en jongeren (zie hoofdstuk 7). Soms moet een wijkteam acuut en snel ingrijpen, bijvoorbeeld wanneer de veiligheid van een kind in gevaar is. Wanneer daar aanleiding toe is, kunnen zij Veilig Thuis inschakelen, of zelf een melding doen bij de Raad voor de Kinderbescherming. Andersom kan Veilig Thuis ook casussen overdragen aan het wijkteam, om samen met het gezin te werken aan meer veiligheid in het gezin. Gemeenten dienen samen met de teams, de aanbieders van jeugd- en opvoedhulp en andere betrokken partijen een protocol op te stellen waarin staat hoe zij een crisissituatie snel en veilig aanpakken (Prakken, 2015).

Samenwerking met Veilig Thuis

In Leiden hebben wijkteams en Veilig Thuis vastgelegd wie wat doet als triage uitwijst dat Veilig Thuis vooralsnog geen eigen onderzoek hoeft te doen. Afgesproken is dat Veilig Thuis bepaalt aan wie het de casus overdraagt: aan het sociaal team of het jeugd en gezinsteam. De betreffende partij heeft een acceptatieplicht, maar kan in het vervolgtraject op ondersteuning van Veilig Thuis rekenen, bijvoorbeeld bij het maken van een risicotaxatie of bij het opstellen van een vei-

ligheidsplan. Veilig Thuis informeert het gezin over de melding en de inzet van het wijkteam. Het wijkteam bespreekt vervolgens de gemelde zorgen met het gezin en betreft het netwerk om in kaart te brengen wat er aan de hand is en wat er nodig is om de veiligheid in het gezin te verbeteren (Prakken, 2015).

1.6 Generalisten en specialisten

Wijkteams verschillen in de mate waarin ze generalisten en specialisten inzetten. De generalist is een hulpverlener die over allerlei onderwerpen een behoorlijke basiskennis heeft en de problematiek vanuit verschillende leefgebieden in kaart kan brengen (vergelijkbaar met een huisarts). Vanuit deze brede kennis helpt de generalist de vraag te verhelderen en richt zich op het functioneren van mensen op (bijna) alle leefgebieden. Een generalist kan in principe alle vragen oppakken die bij het wijkteam terechtkomen.

Tegenover een generalist staat een specialist: een (zorg)professional met kennis over een specifiek kennisgebied. Een specialist pakt niet alle vragen op, maar wordt ingeschakeld bij specifieke vraagstukken die betrekking hebben op zijn expertise. Een doelgroepspecifiek team bestaat vaak uit specialisten (Van Arum et al., 2020). Zo kunnen in een wijkteam jeugd specialisten op het gebied van kindermishandeling en licht verstandelijke beperkingen (lvb) werkzaam zijn.

Werken in een wijkteam jeugd betekent werken aan een brede taak, in een dynamische omgeving, op verschillende locaties in de stad, dicht bij de mensen in de wijk. Dit doen jeugdprofessionals samen met allerlei betrokkenen en organisaties (zowel informeel als formeel), die op uiteenlopende manieren met het wijkteam in aanraking komen én met een specifieke opdracht, namelijk: signaleren en voorkomen, passende hulp bieden waar dat kan en toeleiden naar gespecialiseerde zorg waar nodig.

De wijkteams zijn in het leven geroepen om kleine problemen klein te houden en het gebruik van dure specialistische zorg zo veel mogelijk te voorkomen. In de praktijk werken deze doelen en bedoelingen van de transitie (nog) niet altijd zoals vooraf bedacht. De transformatie is nog in volle gang. De teams zijn volop in ontwikkeling en komen mede daarom pas langzaamaan toe aan niet-casuïstisch werk (Metze & Von Meyenfeldt, 2019; Winkelman, 2019). Daarnaast lijkt het beroep op de specialistische zorg de laatste jaren alleen maar toe te nemen, terwijl de decentralisatie juist met een afname in middelen gepaard is gegaan (Van Yperen et al., 2019a). Lange wachtlijsten zijn hiervan het gevolg, en de kosten voor gemeenten stijgen (Divosa, 2020).

De discussie op dit moment is of de gestegen kosten van de jeugdhulp niet een logisch gevolg zijn van het beter inrichten van laagdrempelige voorzieningen. Pas op termijn kan wellicht worden verwacht dat kosten dalen, doordat kleine problemen eerder worden opgespoord en kleiner kunnen blijven (Van Yperen et al., 2019b).

1.7 Samenvatting

In dit hoofdstuk is besproken wat de taken zijn van de wijkteams. De taken van de wijkteams zijn afgeleid uit de transformatiedoelen die zijn vastgelegd in de Jeugdwet die in 2015 van kracht is geworden. Wijkteams zijn gepositioneerd in het jeugdstelsel als vrij toegankelijke hulp in de wijk. De taken die hierbij horen zijn voorkomen en vroegsignaleren, het opvoedkundig klimaat versterken, opvoedvaardigheden van ouders verbeteren, veiligheid van kinderen en jongeren bevorderen, en integrale hulp en toeleiding naar gespecialiseerde hulp. In de praktijk zien we dat er verschillen zijn tussen wijkteams in de organisatie, de hulp die ze zelf bieden en de interne taak- en rolverdeling enerzijds, en de verhouding tot externe specialistische hulp anderzijds.

2

Samenwerken in wijkteams jeugd

Leonieke Boendermaker

Bouchra is als jeugdprofessional werkzaam in een wijkteam jeugd. Ze vertelt in het casuïstiekoverleg over een 14-jarige jongen, Mitch, die volgens zijn ouders gameverslaafd is. Hij heeft aan zijn mentor op school verteld dat hij thuis geslagen wordt, heeft sombere gedachten, wil niet meer naar school, ligt de hele dag op bed. Zijn ouders weten niet wat ze moeten doen en hebben contact gezocht met het wijkteam. De school op zijn beurt heeft de afdeling leerplicht van de gemeente ingeschakeld. Bouchra heeft met Mitch gesproken, maar hij wil verder geen contact of hulp.

In het casuïstiekoverleg worden verschillende suggesties gedaan. Bouchra neemt na het casuïstiekoverleg contact op met de school; Jan, de collega uit het team die op deze school gestationeerd is, helpt haar. Inzet is een overleg tussen de ouders, Mitch, de school, leerplicht en het wijkteam. Ook raadpleegt ze de aandachtsfunctionaris kindermishandeling in haar team om voor te bereiden hoe de vragen rondom veiligheid het best met de ouders en jongen besproken kunnen worden. Daarnaast neemt ze contact op met de jeugdarts uit haar team om wat meer te weten te komen over hoe te handelen bij sombere gedachten en verslaving.

2.1 Inleiding

In de casus heeft Bouchra veel aan haar collega's in het breed samengestelde team. Voor de ouders en Mitch is één persoon het aanspreekpunt en vaste gezicht, en deze weet zich gesteund door de deskundigheid in haar team. Het voorbeeld is afkomstig van Ouder- en Kindteams Amsterdam. Daar maakt de jeugdgezondheidszorg (jeugdartsen, jeugdverpleegkundigen en doktersassistenten) deel uit van de teams. Deze teams zijn georganiseerd per wijk en de medewerkers zijn gestationeerd op alle scholen voor basisonderwijs in de buurt, evenals op scholen voor voortgezet onderwijs en mbo.

In het vorige hoofdstuk werd duidelijk wat de taken van de wijkteams zijn en hoe ze passen in het stelsel van jeugdzorg. In dit hoofdstuk komt de samenstelling van de teams aan de orde (paragraaf 2.2) en gaan we in op de taken en rollen van jeugdprofessionals die in de teams werken (paragraaf 2.3). Omdat de samenstelling van de meeste wijkteams heel divers is, wordt er in de teams multi- en interdisciplinair samengewerkt. Dat komt aan de orde in paragraaf 2.4.

2.2 Teamsamenstelling

Een belangrijk kenmerk van de meeste wijkteams die met jeugdigen en gezinnen werken, is hun brede samenstelling. Om in een vroeg stadium hulp op maat te kunnen bieden aan gezinnen zijn de teams bij de invoering van de nieuwe Jeugdwet op veel plaatsen gevormd door professionals afkomstig uit uiteenlopende organisaties. Daardoor zijn de teams doorgaans heel divers samengesteld, met professionals met een achtergrond in het (algemeen) maatschappelijk werk, sociaaljuridische dienstverlening, verpleging (bijvoorbeeld met specifieke kennis over ggz-problematiek en/of verslavingszorg), naast jeugdhulpverleners, gezinsbegeleiders, jongerenwerkers en bijvoorbeeld professionals van MEE (een organisatie die zich richt op ondersteuning van personen met een verstandelijke of lichamelijke beperking of een chronische ziekte). In veel gemeenten zitten er tevens medewerkers van de gemeente in de teams: bijvoorbeeld teamleiders, verandermanagers of trajectbegeleiders van de afdeling Werk en inkomen. In een klein aantal gemeenten maken ook vrijwilligers (bijvoorbeeld van Humanitas of Vluchtelingenwerk) en ervaringsdeskundigen deel uit van het team (Van Arum & Van den Enden, 2018).

In de eerste jaren dat de nieuwe wijkteams bestonden, waren veel medewerkers gedetacheerd vanuit verschillende organisaties. In de praktijk kon het daardoor voorkomen dat collega's hetzelfde werk deden, maar verschillend werden beloond (de oorspronkelijke organisaties bestreken verschillende werkvelden en vielen onder verschillende cao's). Inmiddels zijn er in veel gemeenten nieuwe organisaties gevormd. Ouder- en Kindteams Amsterdam bijvoorbeeld is sinds 2019 een stichting met eigen arbeidsvoorwaarden, waar alle medewerkers bij in dienst zijn.

Jeugdteams in Amsterdam

Om hulp dichtbij en toegankelijk te organiseren is in Amsterdam de keuze gemaakt om de jeugdgezondheidszorg te integreren in de wijkteams jeugd en om jeugdpsychologen op te nemen in de teams. Ouder- en Kindteams Amsterdam kent daardoor de volgende functies: jeugdarts, jeugdverpleegkundige, dokters-